

FATİH CAMİİ VE SULTAN I. MAHMUT KÜTÜPHANESİ
2007-2012 ONARIMINDA
BEZEME ÇALIŞMALARI

Decoration Works in 2007-2012 Restoration of Fatih Mosque and Sultan Mahmut I Library

---

Prof. Dr. Gönül CANTAY

Fatih Külliyesi yapıları, başta camii olmak üzere geçirdiği deprem ve yangınlardan gördüğü zararlar ve bu yapısal zararların onarılmasıyla yüzyıllarca varlığını sürdürmüştür. Ancak bir zarar vardır ki, külliye'nin ana eksozel kuruluşlu yapısı olan Camiiye büyük zarar vermiştir. Bu, yer sarsıntısının verdiği zarardır.

Fatih Camii ve S.I.Mahmut Kütüphanesi'nde bütün bu olumsuzluklar bulunmaktaydı. Sıva yüzeyi, bezeme programı bozulmaları kadar taş -mermer -ahşap-metal yüzeylerdeki bezeme programı örnekleri de maalesef düz taş dokulardaki bozulmalardan farklı değildi. Taş-mermer taş bezeme örneğine sahip dokularda yerinden düşen, eksilen, kırılan renkli taş dokular kadar zaman içinde yapılmış önceki onarımlarda kullanılan malzeme değişikliği, hatta yayınlarda tekrarlanan taş-mermer bezemeli dokuların tekniği dahi aynı yanlışın tekrarı olmuştu. Fatih Camii'nde yapılacak onarımın eskisi gibi olamayacağını da belirlemiştir.

Fatih Camii plan değişikliğiyle ikinci yapılaşmasının bezeme programında önemli yeri olan kalemişi bezemeleri kadar mihrap, hünkâr mahfeli ve mihrabi, minber gibi renkli taş bezemeli yüzeylere sahip unsurlarıyla olduğu kadar, mimariye bağlı ahşap kapı, pencereleri ile madeni unsurları ve ahşap kürsüleriyle de günümüze ulaşabilen, 18. yy. ikinci yarısının bezeme üslubunun tanımlanmasını sağlayan durumuyla bezeme programının onarımı doku onarımı sonrası gerçekleştirilmiştir.

1742 yılında inşa edilen Sultan I. Mahmut Kütüphanesi, ilk Fatih Camii ile olan ilişkisinin nasıl olduğu bilinmemekle beraber 1766 depreminden sonra farklı planda inşa edilen Fatih Camii ile kible cephesinden bitişik olarak inşa edilmiş durumdadır. Fatih Camii kible cephesinin güneybatı köşesinden bağlı olarak inşa edilmiş olan kütüphane yapısı çok harap durumda ve statik sorunlarla başbaşa bırakılmış olarak yıllarca kalmıştır. Fatih Camii onarımı ile birlikte ihalesi yapılan kütüphane yapısındaki statik ve bezeme çalışmaları aynı bilim kurulunun bilgi yönlendirmesi ile paralel onarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kalemişi, Bezeme, Restorasyon, Cami, Kütüphane

Having restored the damages caused by earthquakes and the fires occurred in Fatih complex, and especially in the mosque, they have remained for centuries. But the damages caused by the earthquake had a crucial impact on the complex' axial structure, the mosque.

Fatih Mosque and Sultan Mahmut I Library had all those problems. Unfortunately, the samples of stone-marble-wood-metal surfaces' decoration program weren't different than the stucco surface distortions as well as the ones in the plain stone textures. Colored stone textures which had removed from its place or broken in stone in marble-stone decoration sampled textures, and material changes in the past restorations and even the techniques of stone-marble decorated textures repeated in the publications were just another repetition of the same mistake. This pointed out the restoration of Fatih Mosque wouldn't be like in the past.

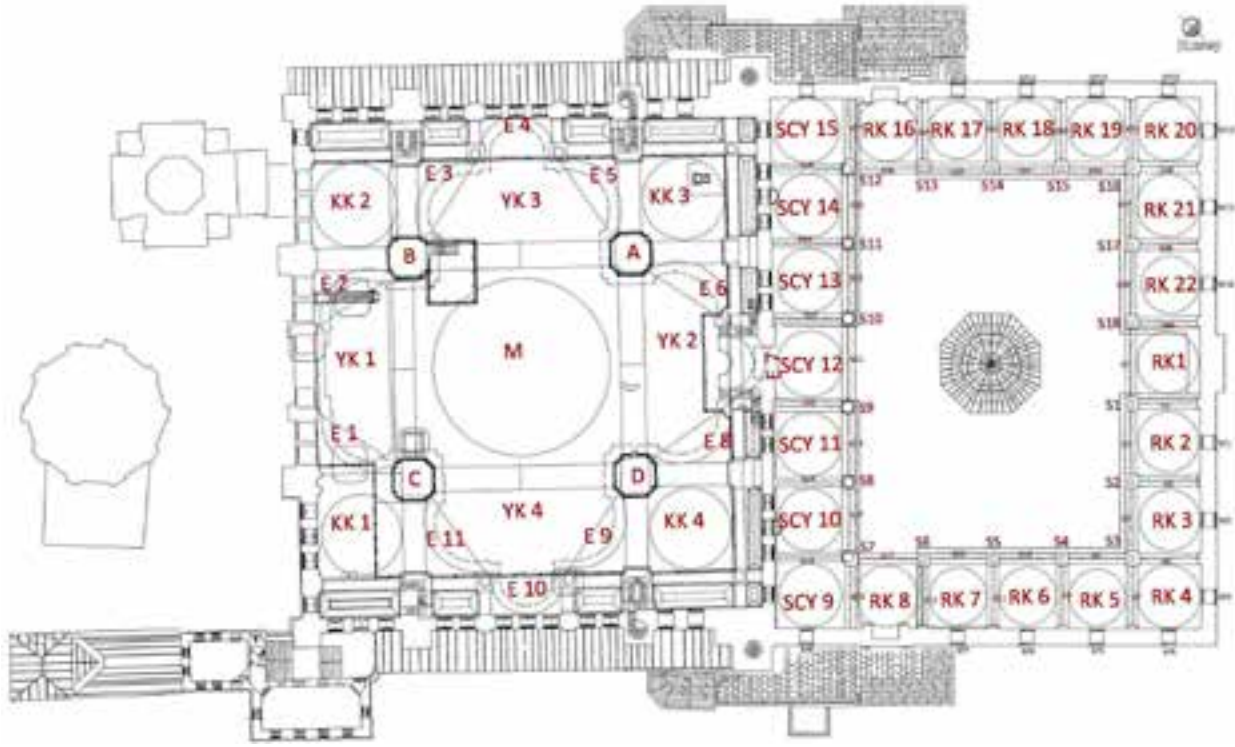
After the texture restoration, hand-carved decoration formed after rebuilding of Fatih Mosque in 18th century as well as hand-carved decorations, mihrap, hünkâr mahfeli, and the decorations of wooden door and blinds were also in the scope of this restoration process.

Built in 1742, Sultan Mahmut I Library, though its relation with Fatih Mosque is unknown, is located adjacent to southern facade of Fatih Mosque which was built with a different plan after the 1766 earthquake. Connected from the south-western corner of Fatih Mosque's southern facade, the library had been wrecked and faced with static problems for years. Static and decoration works of the library, which was awarded contract together with Fatih Mosque, have been maintained with the supervision of the same Board of Science.

Keywords: Hand-carved, Decoration, Restoration, Mosque, Library.

Fatih Sultan Mehmet (1451-1481)'in İstanbul'u Fetih etmesinden sonra şehirde öncelikli olarak mevcut dini yapıların onarım ve işleve yönelik değişiklikleri yaptırmış, kendi adına sultanî bir külliye inşası için ise dokuz-on yıl kadar bir sürecin geçmesi gerekmiştir. Böylece kendi adına inşa ettireceği külliyesinin yerini seçmek ve arsasının problemlerini gidermek mümkün olmuştur. Müte-

akiben mimar Atik Sinan 'a hazırlattığı plan uygulanmıştır. **Fatih Külliyesi** (1463-1470) Bursa ve Edirne'de gerçekleştirilen sultanî külliyelerden farklı olarak oldukça düz bir alanda inşa edilmiştir. Arsanın sağladığı bu imkân külliye bütünlüğü içindeki yapıların işlevlerine bağlı olarak plan bütünlüğünde yorumlanmasını sağlamıştır. Külliye yapılarının yollarla ilişkileri de planlamada dikkate alınmış ve uygulanmıştır.

Plan 1. Fatih Camii planında mekân ve üst örtü kotlaması

Fatih Külliyesi yapıları, başta camii olmak üzere geçirdiği deprem ve yangınlardan gördüğü zararlar ve bu yapısal zararların onarılmasıyla yüzyıllarca varlığını sürdürmüştür. Ancak bir zarar vardır ki, külliye'nin ana eksnel kuruluşu yapıları olan Cami büyük zarar görmüştür. Bu yer sarsıntısının verdiği zarar Fatih Camii'nde yapılacak onarımın eskisi gibi olamayacağını da belirlemiştir. Belirleyici bu deprem 22 Mayıs 1766 tarihinde meydana gelmiş ve caminin ikinci banisi diyebileceğimiz **Sultan III. Mustafa**, külliye'nin vakıf gelirlerine hazineden de katkı sağlayarak, ilk yapının arsa ölçüleri ile temel ve duvar kalıntılarını da kullanarak, farklı plan şeması ile günümüze ulaşan Fatih Camii'ni inşa ettirmiştir.

İlk Fatih Camii'ne kible tarafında katılan **Sultan I.Mahmut Kütüphanesi** (1742) nin bu ikinci yapılaşmada cami kible duvarındaki pencere ile bağlantısı sağlanmıştır. Ancak kütüphane yapısı cami kible avlusunda 1949-1953 onarımı sırasında yapıldığı bildirilen zemin araştırmaları ve süren ihmal nedeniyle yapı ana dokusunda meydana gelen hasarlar, cami ve çevresindeki bağlı yapıları Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün hazırlatıp, İstanbul 4 Nolu K.V.T.V.K.K.'nin onayı ile röleve-restitüsyon-restorasyon projesiyle, 02.10.2007 tarihinde ihale yöntemiyle onarım çalışmalarına başlanılmıştır.

Aynı kararlar kurulması ve onarım süresince bilgilendirme, yöntem belirleme ve onarımı izleme görevini yüklenilecek **Bilim Kurulu** oluşturulması da sağlanmıştır. 22.03.2008 tarihinde İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün ilgili personeli ve Yılmaz Yapı Taah.ve Ltd.Ş. ilgililerinin katılımıyla onarım çalışmaları için gündemle toplantılara başlamıştır. Şantiyedeki çalışma sistemi bilim kurulunun aldığı kararla-

rın uygulanmasını gerçekleştirecek şantiye çalışma grubunun, hasar tespit ve müdahale yöntemlerinin çizimleri ile malzeme paftalarının hazırlanması, müdahale edilecek yüzeylere ait rölevelerin yetersiz olduğu hallerde röleve çalışmalarının yapılması için (Fatih Camii ve Sultan I.Mahmut Kütüphanesi'nin bezeme programı ile kurul onaylı projelerde maalesef hiçbir çizim olmadığı gibi, görsel malzeme ve hatta hiç bilgi de verilmemişti) çizim ve çalışma grubunun güçlendirilmesi, Fatih Camii ve Sultan I. Mahmut Kütüphanesi'nin askıya alma ve iskelelerinin kurulması, malzeme- hasar-müdahale çizimlerinin, fotoğraf albümlerinin hazırlanması mevcut kalemşi bezemelerinin rölevelerinin yapılarak, raspa çalışmalarına başlanması ilk toplantı kararları olmuştur.

Eksiksiz ve hazırlıklı olarak katıldığım bilim kurulu toplantılarında öncelikli olarak gündem maddesi konusu ile ilgili bilgilendirmeler tarafımdan yapılmış, konu teknik ise ilgili raporlar okunmuş, katılımcıların konu ile ilgili görüşleri alınarak uygulama sorunları çözülmüştür.

Hemen her kültür varlığı nitelikli mimari eserlerde olduğu gibi, onarımı söz konusu Fatih Camii ve bağlı yapılarının zaman içinde geçirdiği bilgiden uzak, bilinçsiz onarımlarından kazandırılan yanlışlıklar ve hatta onarım öncelikleri düşünülmeden yapılan ihalelere bağlı çalışmalar (kubbe kurşunlarının bozulması sonucu yapı dokusunun su alması sürerken, kalemşi onarım ihalesinin yapılması gibi), bu çalışmalarda yapı dokusu tahkik edilmeden günün mevcut malzemesiyle onarımların gerçekleştirilmiş olması (örneğin horasan derz ve sıva harcı yerine çimentolu sıva harcının kullanılmış olması), ayrıca malzemenin yanlış

Fotoğraf 1a. F.C.Köşe kubbe (KK1) den kalemişi bezeme örneğinin onarım sonrası.

olarak uygulanması (cephe yüzeylerinde horasan derzleri çürütülerek yerine çimentolu derz yapılması) gibi, hatalı onarımların anıt eserin özgün dokularına verdiği zararlar ki, bu zararların başında yapı mekânında özellikle pencere çevrelerinde olmak üzere dokuların yüzeylerinde yoğuşmaya sebep olması, gene üst örtünün bozulmasından oluşan yağmur-kar sularının doku içine nüfuz etmesi, Fatih Camii gibi büyük ölçekli dini yapılarda devamlı ve çok sayıda cemaatin bulunması da düşünüldüğünde yoğuşmanın ve dokulara verdiği zararın büyüklüğü de anlaşılabilir.

Yoğuşma sadece dokulara zarar vermekle kalmayıp, cami mekânının ruhanî atmosferini oluşturan kalemişi bezeme örneklerinin olduğu kadar revzenlerin (pencere içlikleri, alçı-renkli cam) bozulmasının da birinci derecede sebebi olmaktadır.

Fatih Camii ve Sultan I.Mahmut Kütüphanesi'nde bütün bu olumsuzluklar bulunmaktaydı. Sıva yüzeyi bezeme programı bozulmaları kadar taş -mermer -ahşap-metal yüzeylerdeki bezeme programı örnekleri de maalesef düz taş dokulardaki bozulmalardan farklı değildi. Taş-mermer taş bezeme örneğine sahip dokularda yerinden düşen, eksilen, kırılan renkli taş dokular kadar zaman içinde yapılmış önceki onarımlarda kullanılan malzeme değişikliği hatta

yayınlarında tekrarlanan taş-mermer bezemeli dokuların tekniği dahi aynı yanlışın tekrarı olmuştu.¹

Bilim Kurulu'nun önemli kararlarından biri "çimento-lu dokuların uzaklaştırılması" oldu.² Fatih Camii ve Sultan I.Mahmut Kütüphanesi'nde gerçekleştirilen zemin araştırmaları sırasında Fatih Camii revaklı avlusundaki atık su kanal sisteminin dışa açılan ağzının kapatılmış olması kadar bizi hayrete düşüren görüntü caminin dışındaki çınar ağaçlarının köklerinin 30 cm.yi aşan kök dallarının bu kanallar içinde ilerlediğini görmek ve zemin içindeki taş duvar dokusunun bozulmasına şahid olmak oldu. Bunun gibi cami şadırvanı çevresindeki selvi ağaçlarının da kökleri şadırvanın bütün zemin taş kaplamasına kadar yayılmıştı. Bu duruma Sultan I.Mahmut Kütüphanesi dış çevre zemininde drenaj yapımı için açılan durum anıt eserlerin yakın çevresine ekilen fidanların ağaçlaşmasıyla köklerinin yapıların temel dokularına ve atık sistemlerine verdiği zararın büyüklüğü hakkında hazırlanan dosya ilgili Koruma Kurulu'na sunulmuştur.

Fatih Külliyesi Camii ile Sultan I.Mahmut Kütüphanesi de 2007 -2012 onarımına başlanıldığında daha önceki onarımların yanlışlıklarını taşımaktaydı. Bu onarım yanlışlıkları başta ihmaller olmak üzere (yapıda zarar oluşturan durumların kullanıcılar tarafından Vakıflar idaresine bil-

1 Bu makalenin yazarı Prof.Dr.Gönül Cantay'ın hazırladığı Fatih Camii ve Sultan Mahmut Kütüphanesi 2007-2012 Onarımı, kitabı baskıda.

2 Fatih Camii revaklı avlusunda ve çevresinde sürdürülen zemin çalışmaları sürecinde yapının atık su sistemine ve hatta temellerine yürüyen ağaç köklerinin hemen hemen dallar kadar çoğalmış ve 30Cm.ye varan çaplarda olması sistemin işlemini durdurmuş olduğu görülerek durum ilgili Koruma Kurulu'na bir dosya bilgisiyle sunulmuştur. Bunun üzerine İlgili koruma kurulu genel bir karar alarak "anıt eserlerin yakınına ağaçlandırma yapılmaması" kararını tebliğ etmiştir.

Fotoğraf 1b. KK1' de kalemişi geçme bordür raspa sonrası.

dirilmemesi gibi), oluşmuş zararların da görmezden gelinmesi, diğer taraftan önceki onarımlarda anıt eserin dokularını oluşturan malzemenin yerine farklı bir malzemeyle onarımın gerçekleştirilmesi (horasan derz ve sıva yerine çimentolu sıva ile onarımları, hatta anıt eserlerin cephele- rindeki horasan derzlerin temizlenerek yeni derzlemelerin çimentolu harçla yapılması gibi) yapı dokularına verdiği zararın başında dokuda oluşan yoğunlaşma yapının duvar eti dokusu dışında, yüzeyindeki bezeme unsurlarına zarar vermektedir. Dolayısıyla dini mekânlarda uhrevî atmosferi oluşturan bezeme programının akla gelen bütün unsurları zarar görüyor. Bu zarar özgün horasan sıva yüzeylerindeki bezeme örnekleri kadar sonraki onarımlarda yapılan çimentolu sıva yüzeyine aktarılmış kalemişi bezemelerde daha da etkili olmakta ve boyalar kavranmakta veya pul pul dökülmektedir. Bu durumdan daha çok önceki onarımlarda kubbe ve geçiş bölgesi pencereleri gibi unsurlar çok zarar görmüş olarak Fatih Camii ile Sultan I.Mahmut Kütüphanesi'nde bulunmaktaydı. Ayrıca pencere revzenleri (içlikler, alçı-renkli cam) büyük ölçüde zarar görmüşlerdi. Pencere içlik ve dışlıkları arasındaki pencere boşluklarında ise bitkilenme ağaç boyutlarına ulaşmıştı. Rutubet ve yağışmanın yapı bünyesine verdiği zararlar daha da ileri gitmiş, duvar dokusu içindeki statik sistemin önemli unsurları olan demir hatılların kömürleşmeye varan oksidasyonu Fatih Camii'nde ve S.I.Mahmut Kütüphanesi'nde tespit edilmiştir. Aynı şekilde gergi demirleri özellikle revaklı avluda sütun başlıklarını parçalanma durumuna getirmişti ki, bu duruma daha önceki onarımlarda yüzeyden yapılan demir bağlantı ve çemberleri de katılmış, mermer sütun başlıkları ve hatta sütunların dokularına kadar işleyen pas lekeleri özenli temizlik işlemlerine rağmen bazı yüzeylerden tamamen temizlenememiştir.

Fotoğraf 1c. KK1'de kubbeye geçiş bölgesi raspa sonucu kalemişi konsol dizini.

Fatih Camii ve Sultan I.Mahmut Kütüphanesi'de ahşap dokular kadar ahşap statik unsurlar da dokularında barındırdıkları böceklenmeler, doku boşalmaları ve pudralanma gibi durumlarıyla bazıları kısmen veya parçalı yenilenme ile kurtarılabilmiştir. Fatih Camii ve Sultan I.Mahmut Kütüphanesi'nde özellikle kalın beden duvarları içindeki ahşap ve demir hatıllar ile bağlantılarının bozulmasının önemli nedeni önceki onarımlarda beden duvarının üst kısmında doku içine yerleştirilmiş yağmur-kar suları kanallarının (içinden top çıkacak kadar) ihmal edilerek, hatta yok sayılarak kubbe eteklerinden gelen kurşun örtünün kanal üstünden geçirilerek kanalların yok sayılması olmuştur.¹ Bu olumsuz durum, bir diğer olumsuzluğun nedeni olmakta, çörtlenlerden akacak yağmur-kar suları cephelelerin taş dokularını yalayarak akmakta, sonucunda likenlenme oluştuğundan yapı cepheleleri kirlî, siyahlanmış bir görünüm kazanmıştır. Fatih Camii ve Sultan I.Mahmut Kütüphanesi'nde tespit edilen bütün bu olumsuzluklara kullanıcıların kötü kullanımı (özellikle kütüphanede) ve dernekler vasıtasıyla yaptırıldıkları sözde onarımların olumsuzlukları da katılmış bulunmaktaydı⁴.

Fatih Camii ve Sultan I.Mahmut Kütüphanesi yukarıdan beri saydığım bütün olumsuzlukları taşımakta, ancak, her iki yapıda da bu olumsuzluklara rağmen bir bezeme programı varlığı da okunabilmekteydi.

Fatih Camii ve Sultan I.Mahmut Kütüphanesi 2007-2012 onarım sürecinde bilim kurulu üyesi ve sanat tarihi bilimi gereklerine uygun olarak, yapıların mimarî onarım ve bezeme programına ait çalışmaları takip ederek, bilim kurulu kararlarının oluşmasında görüş bildirmiş, bezeme programlarının rölöve (mevcut, restitüsyon, restorasyon) projelendirilmesi yönlendirilmesi ve onarım çalışmaları, tarafımdan takip edilmiştir.

3 Maalesef cami yapılarında sıkça karşılaştığım (Süleymaniye Camii, Sultan Selim Camii Aksaray Pertevniyal Valide Sultan Camii'nde alemeler dahi yerine konulmadan bırakılmış ve hatta caminin kalemişi bezemelerinde motifler badana boyasıyla boyanmıştı) bu ve benzeri durumlar Vakıflar Genel Müdürlüğü kontrollük görevlilerinin görev mesuliyetlerinin düşünülmesini de gerektirir.

4 Fatih Camii'nde sonradan yapılan aydınlatmalar, geçirilen kordonlar için kırılan Hünkâr Mahfeli kafesleri gibi. Mevcut döşeme yok sayılarak sonradan yapılan ahşap döşemenin taşıyıcı sistemin (sütun ve payelerin kaide bileziklerinin üstüne kadar) zeminin yükseltilmesinin mekân atmosferine olumsuz etkisi gibi.

Fotoğraf 1d. Merkezi kubbe eteğinde yer alan mevcut ve raspa sonucu bezeme örneği.

Fotoğraf 1f. Kubbe merkezinde özgün bezeme raspa buluntusu.

Buna göre;

Fatih Camii'nin 1463-1470 yıllarındaki ilk yapımının özgün planının değiştirilerek, Mimar Sinan dönemi merkezî kubbeli cami plan yorumunda 1771 yılında yeniden inşası sırasında gerçekleştirilen bezeme programı, harîmde ve revaklı avluda, minarelerde, dış cephelerde tespit edilerek, bezemeli yüzeylerin revaklı avlu kubbelerinde, harîm üst örtü sistemi yüzeylerinde kalemişi tekniğiyle bezeme örneklerine sahip olduğu, revaklı avlu sütun başlıkları, minarelerde şerefe altında gövdeye applike edilmiş oyma tekniğinde ve külâh altında applike taş tekniği ile revaklı avlu dış cephe pencere alınlıklarının taş içine taş kakma tekniğinde taş bezeme örneklerine sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca cami harîm kubbe eteği pencereleri ile mihrap duvarı pencerelerinde alçı revzenler (alçı, renkli cam içlikler) süsleme programına katılan bezeme kuruluşlarıyla yer almışlar ve değerlendirilmişlerdir (Plan 1).

Fotoğraf 1e. Özgün bezeme kuruluşundan geçme kurgu ve yapraklaşmış bitkisel bezeme

Fatih Camii harîmi onarım hazırlığı, merkezî kubbeyi üç yönde çeviren mekânlarda tam iskele kurulması, YK1 (yarım kubbe 1), YK2, M(ana mekân), KK3 (köşe kubbe üç) ve KK4 bölümlerinin ise ibadete açık bırakılması için belli yükseklikte çalışma tabyalarının oluşturulması ile harîmin üst pencereleri seviyesi, kubbe geçiş bölgeleri ve kubbe ile trompların yüzeylerinde raspa çalışmalarına başlanmıştır.

Cami harîm kubbe yüzeyleri mihrap bölümü yarım kubbesinden başlayarak doku tahribi nedeniyle üst örtü açılım ve tahkikleri yapılırken, iç yüzeylerde de sıva ve bezeme varlığı tahkiklerine başlanarak, öncelikli olarak;

Mevcut bezeme örneklerinin rölelerinin çıkarılmasına başlanmıştır.

Harîmin (kapalı makânın) doğu giriş mekânı köşe kubbesi bezemesi rölöve işleminden sonra mevcut sıva çimentolu olduğundan sıva raspası yapılmış ve raspa sonrası bulunan bezeme örneğinin de rölövesi çıkarılarak ikinci bir raspa yapılmasına karar verilmiş, sonucunda üçüncü bezeme örneğine ulaşılmıştır. Bu kubbe yüzeyindeki özgün bezeme örneği tespit edilmiştir (Fotoğraf 1a, b, c, d, e, f).

Bulunan özgün bezeme örneğinin çimentolu sıva yüzeyinde en son yapılan bezeme örneğiyle benzer olduğu, ancak örneğin desen ve renklerinin son onarımdaki uygulamasında bozulduğu anlaşılmıştır.

Bu iki bezeme katmanı arasındaki bezeme örneği iri yaprak kuruluşlu olup, kaba işçilikli ve tek renkli olarak kubbe eteği ve merkezinde uygulandığı belirlenmiştir (Fotoğraf 2). Üç Giriş mekânı köşe kubbesi yüzeyinde yapılan üç raspa sonuçları bezeme buluntuları karşılaştırıldığında, en altta bulunan bezeme örneğinin Fatih Camii'nin plân

Fotoğraf 2. Fatih Camii ara dönem siyah-beyaz bezeme kuruluşu eski fotoğrafta

değişimli ikinci yapılaşmasında uygulanan bezeme örneği olduğu gibi, bu bezeme örneğinin klasik dönem üslubunda 18.yüzyıl ikinci yarısındaki uygulama örneği olarak bilim kurulunda tarafımdan değerlendirme bilgilendirme yapılarak, bu örneğin caminin üst örtü sistemi yüzeyinde bezeme programı olarak, karar altına alınması kabul edilmiştir (Fotoğraf 1).

Diğer köşe kubbelerinin bezeme programlarında da köşe kubbe dörtteki uygulamaların araştırma raspalarıyla aynı bezeme örneğine sahip oldukları anlaşılmıştır (Fotoğraf 3).

Köşe kubbe dördün (Kk4) geçiş bölgesi silindirik silme ile belirlenmiş, bunun altında ince bir palmet dizini, mavi-beyaz dönüşümlü olarak yer almış, bunun da altında pandantif yüzeyleri dışta kırmızı, içte killi sarı şerit bordürle sınırlanarak, pandantif yüzeyi de açık mavi zemin üzerinde, ortada madalyon, üç yana uzanan rumi-palmet yaprakcıklarla bezenmiştir. Bu bezeme örneğinin rölövesi çıkarılmıştır (Fotoğraf 4a,4b).

Ancak Fatih Camii güney-doğu köşesindeki kubbeli mekân içinde yer alan hünkâr mahfelinden de anlaşılacağı gibi özellikli bir mekândır. Bu durum kubbe yüzeyi ve geçiş bölgesi yüzeylerinin bezeme raspalarının bilim kurulu kararlarının belirlediği şekilde safha safha araştırılarak, bezeme programını oluşturan örneklerin katmanlarının, başlangıçta rölövesi ve fotoğrafı alınan mevcut örneklerden farklı olduğu tespit edilmiştir.

Fotoğraf 3. F.C. diğer köşe kubbelerinde yapılan raspa sonucu bezeme benzerliği.

Fotoğraf 4a. F.C.Köşe kubbelerinde kubbe eteği bezemeleri onarım sonrası.

Fotoğraf 4b. Köşe kubbelerine geçiş pandantif yüzeylerde bezeme, onarım sonrası.

Hünkâr mahfeli kubbe kasnağı ve geçiş bölgesi bezemeleri özellikli bir bütünlüğe sahip olup, üçüncü bezeme katmanında kubbe merkezindeki bitkisel bezeme örneği, hatayi-rumi tomurcuğu ve yapraklaşmış rumi motiflerinin kıvrık dal sistemine sarılmış olarak tasvir edilişi ve kubbe eteğindeki ince kıvrık dallar bağlı rumi-palmet ve yapraklaşmış rumi bezeme motiflerinin kurgusu, yapının özgün dönem bezeme üslubuyla örtüşen bir bezeme programının varlığını göstermiştir.

Sadece bir fark, son onarımlarda kubbe yüzeyindeki küçük madalyonların basitleştirilmiş, tek yaprak biçimli motif olarak değiştirilerek işlendiği, aslının ise bu kubbenin (KK1) mevcut bezeme örneğindeki bitkisel madalyonların kurgusunda olduğu gibi olmalıdır. Çünkü Fatih Camii'nin dört köşe kubbesinde mevcut bezeme örneği üçüncü tabaka ör-

Fotoğraf 5a. F.C.Merkezi kubbeye geçme-hat-bezeme onarım öncesi.

Fotoğraf 5b. Merkezi bezemede hat sanatı örneği

Fotoğraf 5c. Merkezi bezemede hat uçlarla geçme kurgusu.

Fotoğraf 5d. Merkezi kubbeye kubbe eteği-pencere tepeliği bezemesi raspa sonrası.

Fotoğraf 5e. Merkezi kubbeye geçiş bölgesi-dolaşmalık altı raspa sonuçları.

Fotoğraf 5f. Merkezi kubbeye geçiş bölgesi-dolaşmalık altı bezemesi onarım sonrası.

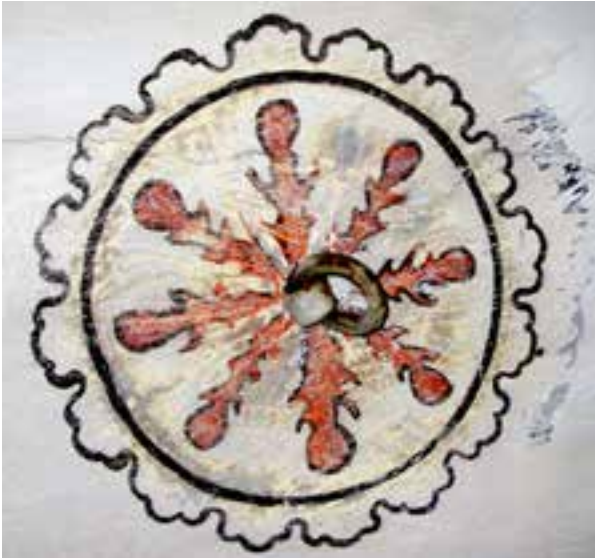

Fotoğraf 5g. Merkezi kubbeye geçiş pantantifleri yüzeyinde bezeme, onarım sonrası.

Fotoğraf 5h. Merkezi kubbeye merkeze bağlı kandillik bağlantı motifleri mevcut durum.

Fotoğraf 5k. Kandillik bağlantı motifleri raspa sonucu buluntu durumu

neğini bazı desen farklılıklarıyla ve motif bozulmalarıyla ve gene renklendirme ve boyama tekniği hatasıyla tekrarlamıştır. Bu nedenle hünkâr mahfelindeki deseni güçlü, hacimsel değer taşıyan ve motif olarak Türk süsleme sanatı bütünlüğünde süreklilik gösteren, rumi-palmet-hatayi bezeme üçlüsünün kıvrık dal ve geçme esaslı bezeme örneği kurgusuna bağlı olarak işlenmiş, ancak 18.yüzyıldan başlayan ve devam eden dönem üslubu içinde, dönemin modasını yansıtan özellikle verilmiştir. Bu özelliğiyle önemli olduğu gibi, Fatih Camii'nin üçüncü raspa sonucu elde edilen bezeme örneklerinin döneminin "Türk Baroğu" adıyla tanımlanan özgün örneğini oluşturduğu da görülmektedir.

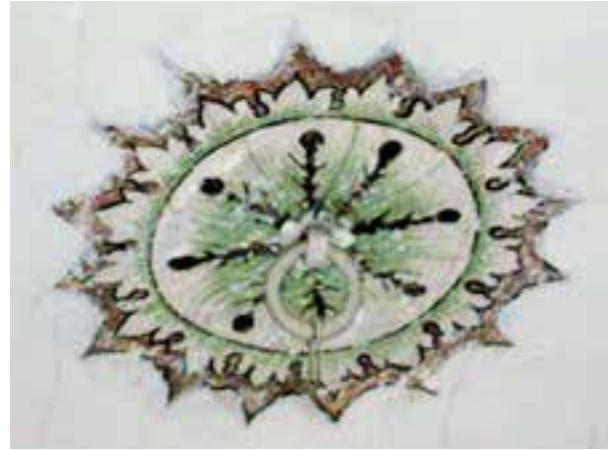
Merkezî kubbe merkezindeki hat sanatı örneğinin etrafındaki yarı silindirik profilli alçı çerçeve yüzeyinde ise derinliğe işaret eden şekilde renklendirme yapılmıştır. Merkezin yüzeyinde koyu mavi zemin üzerine siyah kontur beyaz harflerle işlenmiş olarak raspa sonuçları elde edilmiştir. Bunun dışında harimdeki kalemişi bezeme programında görülen mevcut örnekle örtüşen, geçme kuruluşu ve büyük-küçük örgülü rumi-palmet ve kıvrık daldan oluşan bitkisel bezeme örneği raspa sonrası rötuşlanarak onarımı tamamlanmıştır (Fotoğraf 5a, b, c, d, e, f, g).

Merkezî kubbede kubbe kasnağı pencere sırası tepelikleri, kubbe eteğini belirleyen ve dönüşümlü olarak düzenlenmiş olan merkezî madalyonun bitkisel bezemesinin kurgusunda olduğundan tespitleri yapılmış, mevcut örtücü boyası raspa edilmiş, mevcut dokuda çimentolu sıva tahkikleri de yapılarak, bunlar alınmış ve doku sağlamlaştırması ile horasan harcı sıvalar tamamlandıktan sonra kalemişi bezeme örneği özgün kurgu ve renkleriyle, ancak bir ton açık olarak tamamlanmıştır.

Merkezî kubbe yüzeyinde iki çember düzeninde kandilliklerin tespit edildiği noktalarda, yirmi dört adet rozet bezeme örneğinin de raspa sonucu buluntular dikkate alınarak, renkli tamamlama onarımları yapılmıştır (Fotoğraf 6a, b).

Fotoğraf 6a. Merkezî kubbede pencere yüzeyinde bezeme kuruluşu.

Fotoğraf 6b. Kandillik bağlantı motifleri onarımdan sonra.

Fatih Camii merkezî kubbeyle bağlı dört yarım kubbe ve dört ana paye üzerindeki taşıyıcı kemer sistemiyle oluşan, pendentif yüzeyleri, şekillenmesine bağlı olarak kurgulanmış, bezeme örneğine sahiptirler. Merkezî kubbeyle geçiş pendentif yüzeylerinin renkli mermer taklidi boyalı kemer düzenlemesiyle sınırlarını oluşturan profilli silmeler, yer yer düğümlü geçmeler yapan şerit bordürlerle de sınırlanarak, açık mavi zemin yüzeyinde yazı madalyonlarının üç köşesindeki yüzey alanlarında tekrarlanan bezeme örneğine sahiptir (Fotoğraf 7a, b).

Fatih Camii üst örtü sisteminde farklı yüzey alanları vardır ki bunlarda da bezeme unsurları olduğu kadar bulunduğu yüzey dokusuna uygun dekoratif bezemelerle yüzey ifadelendirilmiştir. Merkezî kubbe kasnağı pencere arasındaki bezeme unsurlarında görüldüğü gibi, paydaların üst yüzeylerinde kalemişi tekniği ile renkli mermer taş doku ifadesi kazandırılmıştır (Fotoğraf 8 a, b, c).

Yarım kubbelere geçiş bölgesini oluşturan profilli silme görünüşlü mevcut dekoratif yüzey de raspalanmış ve siyah-beyaz dönemin izleri tespit edilerek kaldırılmış, bunun da altında kare kesitli mertek dizini ifadesiyle kırmızı-beyaz

Fotoğraf 7a. E.C.merkezi kubbe pandantif yüzeylerinde madalyonlar.

Fotoğraf 7b. Pandantiflerde madalyon dışındaki üçgen yüzeylerde bezeme raspası

bezeme örneği antikiteden devşirilmiş dekoratif bordür örneği tespit edilmiştir.

Fatih Camii taşıyıcı sistemini oluşturan kemerlerin tabana bakan yüzeylerinde (sofitlerde) üç bezeme katmanı tespit edilmiş, kalitesiz mevcut bezeme örneği, siyah-beyaz ara dönem niteliksiz bezeme örneği ve en altta nitelikli bezeme örneği röleve çizimleri ve renk tespitleri yapılarak, üçüncü katman bezeme örneği dekoratif düzeniyle ve renkleriyle bir ton açık olarak onarılmıştır (Fotoğraf 9a, b, c, d).

Fatih Camii merkezi kubbe göbeğinde olduğu gibi, dört yarım kubbe geçiş bölgesindeki pandantiflerde de yer alan madalyon kurgulu İslâm'ın kutsal kişilerinin isimlerini havi hat örnekleri ise çimento sıvalı yüzey-

Fotoğraf 8a. Merkezi kubbe pencere arası yüzeylerde kalemî taş taklidi bezeme.

Fotoğraf 8b. Merkezi kubbe geçiş bölgesi yüzeylerde taş taklidi bezeme onarım sonrası.

Fotoğraf 8c. Üst örtü sistemi yüzeylerinde ve kemerlerde kalem işleri.

lerde yer alan durumlarıyla tespit edildiğinden, mevcudun rölovesi alınmış, sıva raspasından sonra yapılan doku onarımı ve horasan sıvalı yüzeye kalemî tekniği-

Fotoğraf 9a. F.C. Yarım kubbe pandantif yüzeylerde ve kemerlerde kalemîsi bezeme.

Fotoğraf 9b. Yarım kubbe dolaşmalık altı köşe geçiş unsurlarında bezeme.

ne uygun olarak, ancak döneminin yazı üslubuna uyan şekliyle işlenmiştir (Fotoğraf 4a, 7a).

Fatih Camii revaklı avlu bölümü üst örtü sisteminde yer alan kalemîsi bezeme programı 2007-2012 onarım programı başında maalesef bir ipucu verecek durumda olmayıp, bütün yüzeyler plastik badana ile badanalı ve kuzeydoğu köşe revak sisteminde kubbe dokuları dahi tahrip olmuş durumda idi. Araştırmalara bu kubbelerin statik durumları ile ilgili olarak başlanılmış, diğer kub-

Fotoğraf 9c. Galeri katı geçiş bölgesi yüzeyinde dekoratif kalemîsi bordürler.

Fotoğraf 9d. Kemer yüzeylerinde bezeme ve taş taklidi kalemîsi.

belerde sıva tahkikleri yapılmış, bu kubbelerin maalesef ekseriyetinin çimentolu sıva ile sıvanmış olduğu anlaşıldığından, sıvalardan arındırma gerçekleştirilmiştir (Fotoğraf 10 a, b, c, d).

Son cemaat yeri ve revak kubbelerinin kubbe merkezlerinde horasan sıva bırakılmış olduğu tespit edilerek, yüzeylerinde ince raspa yapılmış, iki dönem kalemîsi katmanı bazı kubbelerde tespit edilebilmiştir. Siyahımtırak yeşil ve beyaz damarlı yaprak motifli bezeme örneği de karara bağlı olarak raspa edildiğinde, profilli silme çerçevesi yeşil renkli merkezi bezeme örneğinden gelişen ve kırmızı-yeşil rengin kullanılarak iki yönlü iri palmet motifleriyle bitkisel bezeme örneğinin yer aldığı merkezi bezeme örneği revak kubbelerinde tespit edilebilmiştir.

Fotoğraf 10a. F.C.Revak kubbelerinde ikinci dönem bezeme.

Fotoğraf 10b. Son cemaat yeri kubbelerinde raspa sonucu özgün bezeme.

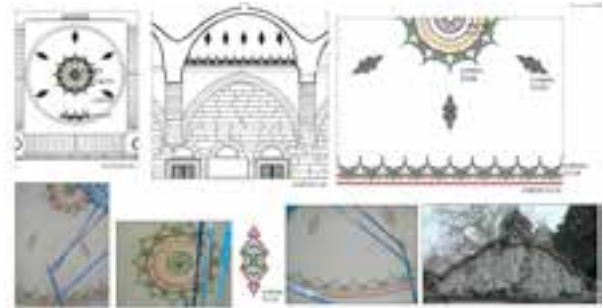
Fotoğraf 10c. Revak kubbelerinde buluntuya uygun uygulama.

Son cemaat yeri ve avlu revaklı kubbe merkezlerinde bulunan benzer kurgulu bezeme madalyonları incelendiğinde, renk ve uygulama yöntemiyle çorbacı kapısı örneğiyle örtüştüğü anlaşılmış (G.C. İnolu rapor) bunun üzerine her bir kubbe bütünlüğünde bezeme programı göz önünde bulundurularak, aynı motiflerle kubbe merkezi, kubbe eteği ve kubbe yüzeyi ile pandantif yüzeyi bezeme örnekleri tasarımları oluşturularak ve ilgili Koruma Kurulundan uygulama kararı alınarak, bezeme programları bir ton açık renkle yorumlanmıştır (Fotoğraf 11, Çizim 1a, b).

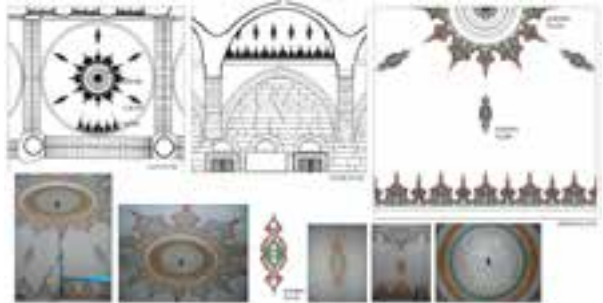
Fatih Camiinin revaklı avludaki şadırvanı ahşap kubbe ve konik külahla örtülü olup, kubbe içi, ahşap kiriş-

Fotoğraf 10d. Revak kubbelerinde kubbe eteği uygulama detayı.

Fotoğraf 11a, Çizim 1a. Son cemaat yeri kalemışı buluntuları değerlendirme-uygulama.

Fotoğraf 11b, Çizim 1b. Son cemaat yeri 1. ve 2. raspa ve uygulama.

leri ile saçak yüzeyleri özelliğini kaybetmiş ve bir önceki onarımlarda kalitesiz uygulamalar yapılmış halde görsel bozulmaya sahip olduğu gibi, statik olarak da problemlidir. Raspa sonunda elde edilen sağlam konturlu bezeme örnekleri ile örtü sisteminin doku yüzeyinin be-

Fotograf 12a. F.C. Şadırvan saçağında kalemişi mevcut durum.

Fotograf 12b. Şadırvan kubbe merkezinde bezeme örneği mevcut durum.

Fotograf 12c. Şadırvan kubbe yüzeyi bezeme ve radyal kurgu.

Fotograf 13a. F.C.Hünkâr köşkü küçük oda tavanında bezeme buluntusu.

zemesi yer yer onarılarak, yer yer de tamamlanarak gerçekleştirilmiştir (Fotograf 12a, b,c).

Fatih Camii Hünkâr Köşkü mekânlarından her iki oda da duvar dokuları ve üst örtü bezeme programları daha önceki onarımlarda çimentolu sıva yüzeyine uygulanmış bezeme örneklerine sahip bulunmaktaydı. Odalardan giriş rampası üzerinde yer alan odanın çimento sıvalı tavan dokusundaki bezeme örneği su akıntısı nedeniyle bozulmuş olduğundan örnek tespit edilip, horasan sıvası yapıldıktan sonra uygulanmıştır. Ancak Hünkâr Köşkü'nün giriş rampası ile kapı sının geniş saçağı çok harap durumda olduğundan esaslı onarımı gerçekleştirilmiş, horasan sıva üzerine de, mevcut bezeme örneği yerine kalemişi araştırmaları yapılarak görsel kaynaklardan (siyah-beyaz kapı saçağı fotoğrafı gibi) da istifade edilerek ve yapının inşa durumundaki bezeme üslubu dönem üslubu olarak değerlendirilerek üst örtü yüzeylerinin kalem işi uygulaması gerçekleştirilmiştir (Fotograf 13a, b, c, d, Çizim 2).

Hünkâr Köşkünde Cami içindeki Hünkâr Mahfiline açılan mekânının kapı ve pencereleri üzerindeki kalemişi bezeme örnekleri de raspalanarak tespit edilmiş ve dönem üslubu korunarak bir ton açık olarak bezeme örneği tamamlanmıştır (Fotograf 14a-c).

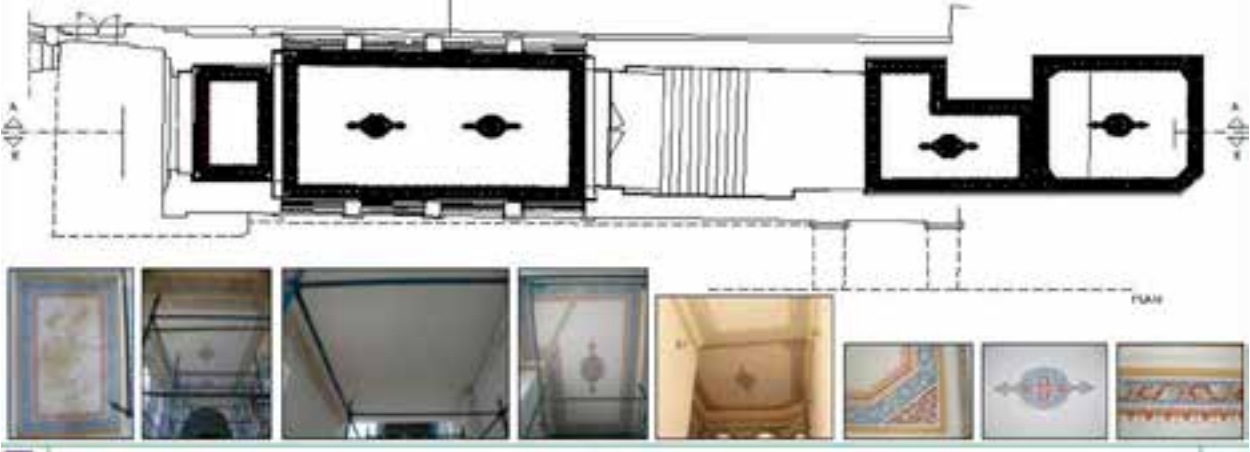
Fotograf 13b. Hünkâr köşkü rampa mekânı tavan bezemesi, uygulama sonrası.

Fotoğraf 13c. Hünkâr köşkü kapı saçağı bezemesi, uygulama sonrası.

Fotoğraf 13d. Hünkâr köşkü kapı saçağı bezemesinden detay.

Çizim 2. Hünkâr köşkü rampa mekânı tavan bezemesi uygulama.

Fotoğraf 14a. F.C. Hünkâr köşkü büyük odada mevcut kalemîşi bezeme.

Fotoğraf 14b. Hünkâr mahfiline geçiş mekânına geçiş kapı ve pencerelerinde bezeme.

Fotoğraf 14c. Hünkâr mahfiline geçiş mekânında bezeme uygulaması.

Fatih Camii plan değişikliğiyle ikinci yapılaşmasının bezeme programında önemli yeri olan kalemîşi bezemele-ri kadar mihrap, hünkâr mahfeli ve mihrabı, minber gibi renkli taş bezemeli yüzeylere sahip unsurlarıyla olduğu

kadar, mimariye bağlı ahşap kapı, pencereleri ile madenî unsurları ve ahşap kürsüleriyle de günümüze ulaşabilen, 18. yy. ikinci yarısının bezeme üslubunun tanımlanmasını sağlayan durumuyla önemlidir.